

УДК 930.85:323.1(477.74:210.73мійний)

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2025.33.15>

ОСТРІВ ЗМІЙНИЙ У СИСТЕМІ СУЧАСНИХ МАРКЕРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ

Ліщина Ксенія,

здобувачка ступеня доктора філософії,
провідний фахівець Навчальної лабораторії кафедри археології,
етнології та всесвітньої історії факультету історії та філософії
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
ORCID ID: 0009-0005-3763-4431

У статті аналізується трансформація символічного образу острова Зміїного в системі сучасних маркерів української національної ідентичності. Показано, що ця невелика скеляста територія, відома з давніх часів як священне місце, у XX і XXI ст. поступово набула подвійного значення: стратегічного центру в Чорному морі та центру історичної пам'яті. Розкривається, як судові дебати щодо морської демаркації, події після 2014 р. та повномасштабна війна 2022 р. посилюють наративи про суверенітет, захист кордонів та громадянську стійкість. Методологічно стаття спирається на порівняльний підхід, дискурсивний аналіз медійних та художніх репрезентацій, а також інтерпретацію соціологічних показників гордості, довіри та почуття приналежності. Доведено багатовимірність образу Зміїного: у територіальному вимірі він функціонує як маркер цілісності держави; у політичному вимірі – як знак опору агресору та здатності до самоорганізації; у культурному вимірі – як символ у мистецтві та матеріальній культурі; у соціально-психологічному вимірі він функціонує як чинник консолідації, що мобілізує колективні дії. Простежено механізми міфологізації – від «місця пам'яті» до «кордону свободи». Показано, що фраза, народжена в контексті військового конфлікту, функціонувала як тригер колективної ідентифікації, перетворюючи Зміїний на центр пам'яті, а образ прикордонника – на архетип громадянської мужності. Зроблено висновок, що Зміїний є не лише об'єктом геополітичної конкуренції, а й культурним та цивілізаційним маркером, який інтегрує досвід травми та опору в позитивну програму державної суб'єктивності. Таким чином, острів функціонує як вузлова точка символічних географічних локацій України, зміцнюючи громадянський вимір нації, поглиблюючи практики пам'яті та підтримуючи стійкість спільноти в умовах тривалої війни; його образ слугує інструментом політичної комунікації та легітимізації українського суверенітету в глобальному просторі.

Ключові слова: національна ідентичність, острів Зміїний, символи, колективна пам'ять, російсько-українська війна, суверенітет України.

Lishchyna Kseniia. Zmiinyi Island in the system of modern markers of Ukrainian national identity

The article analyzes the transformation of the symbolic image of Zmiinyi Island in the system of contemporary markers of Ukrainian national identity. It shows that this small rocky territory, known since ancient times as a sacred place, gradually acquired a dual meaning in the 20th and 21st centuries: a strategic center in the Black Sea and a center of historical memory. It reveals how court debates on maritime demarcation, events after 2014, and the full-scale war of 2022 have reinforced narratives of sovereignty, border protection, and civic resilience. Methodologically, the article relies on a comparative approach, discursive analysis of media and artistic representations, and interpretation of sociological indicators of pride, trust, and sense of belonging. The multidimensionality of the image of Zmiinyi has been proven: in the territorial dimension, it functions as a marker of state integrity; in the political dimension, as a sign of resistance to the aggressor and the ability to self-organize; in the cultural dimension, as a symbol in art and material culture; in the socio-psychological dimension, it functions as a factor of consolidation that mobilizes collective action. The mechanisms of mythologization are traced: from a «place of memory» to a «border of freedom». It is shown that the phrase, born in the context of military conflict, functioned as a trigger for collective identification, transforming Zmiinyi into a center of memory and the image of a border guard into an archetype of civic courage. It is concluded that Zmiinyi is not only an object of geopolitical competition, but also a cultural and civilizational marker that integrates the experience of trauma and resistance into a positive program of state subjectivity. Thus, the island functions as a nodal point of Ukraine's symbolic geographical locations, strengthening the civic dimension of the nation, deepening practices of memory, and supporting community resilience in the context of prolonged war; its image serves as an instrument of political communication and legitimization of Ukrainian sovereignty in the global space.

Key words: national identity, Zmiinyi Island, symbols, collective memory, Russian-Ukrainian war, sovereignty of Ukraine.

Національна ідентичність розглядається як складне і багатовимірне явище, що формується завдяки складному поєднанню історичної пам'яті, культурних практик, політичних історій та символічних

уявлень про місця. Географічні артефакти мають особливе значення в процесах формування ідентичності, оскільки вони набувають статусу символічних маркерів національної ідентичності, виконуючи функції кодування колективного досвіду та просторової приналежності [1, с. 105].

Актуальність проблеми зовнішньополітичної орієнтації населення дуже важко переоцінити, тим більше коли йдеться про таку країну, як Україна. Але перед тим як говорити про зовнішньополітичну орієнтацію, необхідно звернутися до теми ідентичності як чинника побудови національної держави в Україні. Таке формулювання питання не випадкове: як буде показано далі, колишня країна Радянського Союзу будує свої зовнішньополітичні стратегії у відповідь на геополітичні амбіції російської федерації.

В аналізі також слідуємо цій логіці: політичні рішення і дії всіх релевантних учасників геополітичних процесів, до якого включена дана держава, є тим ключовим чинником, який формує зовнішньополітичні орієнтації його населення. Отже, для визначення головних тем, завдяки яким розкриються зовнішньополітичні орієнтації населення України, ми вважаємо необхідно звернутися до теми незалежної України в геополітичному дискурсі. У роботі ми зупинимося на концептуальних положеннях, представлених в англомовних та українських публікаціях.

Публікації розглядаються в хронологічній послідовності з метою складання уявлення про геополітичний статус і особливості та відмінності незалежної України протягом її новітньої історії.

У випадку з Україною одним із таких маркерів став острів Зміїний, розташований у північно-західній частині Чорного моря. Його стратегічне значення та символічна репрезентація після 2014 р., а особливо в умовах повномасштабної агресії росії з 2022 р., перетворили Зміїний на важливий елемент колективної пам'яті й сучасної української ідентичності [2, с. 102].

Метою статті є аналіз трансформації образу острова Зміїний та його місця у системі сучасних маркерів національної ідентичності українців.

Збігнєв Бжезінський ще в 1996 р. наголошував на «критичній ролі України» у пострадянському просторі [3, с. 5]. На його думку, саме незалежність України послабила імперські амбіції росії, створила додатковий рівень безпеки для Польщі, Румунії та Туреччини, а також зробила проблематичною ідею відновлення Москвою контролю над простором колишнього СРСР. Він формулював запитання, яке залишається актуальним і нині: «Що таке Росія?», адже незалежність України автоматично ставить під сумнів російську концепцію «єдиного народу».

Тарас Кузьо у своїх працях деталізує зовнішньополітичні орієнтації держав СНД – від радикального прозахідного курсу до входження в російсько-білоруський союз [4, с. 81]. Водночас він наголошує: культурна та історична близькість із Росією посилює потребу в чіткому усвідомленні відмінності, інакше Україна ризикує утратити свою національну ідентичність [5, с. 344]. Ця думка на пряму перекується із сучасними реаліями: ідентичність українців дедалі більше формується «через відмежування від Росії» [6, с. 420].

Уже в незалежній Україні питання приналежності українського народу, а особливо острова Зміїного, постало у справі «Румунія проти України» в Міжнародному суді ООН (2009 р.), де українська сторона відстоювала свої права на виключну економічну зону [7]. Це закріпило Зміїний як символ державного суверенітету та інтегральну частину територіальної цілісності України.

Вагомий внесок у вивчення острова Зміїний зробили науковці Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (ОНУ). Їхні роботи, опубліковані в серії «Острів Зміїний», є комплексним дослідженням, яке охоплює його історію, археологію, правовий статус, а також рослинний і тваринний світ [8, с. 15; 9, с. 9]. Ці праці стали фундаментальною базою для наукових і правових обґрунтувань, що захищають українські інтереси.

Зокрема, монографія «Острів Зміїний. Історія та археологія», підготовлена за участю В.А. Сминтини, висвітлює значення острова як спадщини античних цивілізацій [8, с. 23]. Це дослідження підкреслює, що острів був не просто точкою на карті, а місцем, де перетиналися давні культури, що робить його частиною світової спадщини. Окрім того, колективні праці, як-от «Острів Зміїний. Природа і люди», «Острів Зміїний. Рослинний і тваринний світ», підкреслюють унікальність біорізноманіття острова, що має значення для збереження природних ресурсів [9, с. 11].

Зміїний здавна був об'єктом геополітичних інтересів, що зумовлено його стратегічним розташуванням на морських шляхах. У давнину він асоціювався з кльтами грецьких богів, зокрема Ахілла, про що згадували античні автори [10, с. 54]. У XX ст. острів неодноразово переходив від однієї держави до іншої, стаючи предметом міжнародних переговорів та суперечок [11, с. 117].

Після Революції гідності та початку російсько-української війни 2014 р. символічне значення острова набуло нових рис. Українське суспільство, стикаючись із загрозою втрати суверенітету, почало

активніше конструювати просторові маркери ідентичності. Зміїний розглядався як частина морського фронтиру, що протистояв експансіоністським планам Росії [1, с. 117].

Дослідження соціологів свідчать, що у цей період зростала значущість територіальної цілісності як частини національної ідентичності. Зокрема, за даними Центру Разумкова, у 2016 р. 74% українців визначали «належність до Української держави» як один із ключових елементів своєї ідентичності [12, с. 34]. У цьому контексті Зміїний виступав маркером державних кордонів, які необхідно було захищати.

Початок повномасштабного вторгнення росії в Україну в лютому 2022 р. радикально підсилив символічне значення Зміїного. Подія, коли українські прикордонники відповіли російському крейсеру «Москва» словами «Русській воєнний корабль, іди на...!», миттєво перетворила острів на символ спротиву [13]. Цей вислів став мемом, відображеним у медіа, мистецтві, на поштових марках та у повсякденному спілкуванні [14, с. 12; 24].

Таким чином, Зміїний із географічного об'єкта трансформувався у символ колективної мужності, стійкості та незламності. Соціологічні дані 2022–2023 рр. підтверджують зростання ролі символічних наративів у консолідації українського суспільства. Так, за опитуванням КМІС у грудні 2022 р., 95% українців відчували гордість за належність до своєї держави [15, с. 22].

Зміїний отримав значне відображення у культурних практиках. Зокрема, Національний банк України у квітні 2022 р. випустив пам'ятну монету «Русській воєнний корабль, іди...!», а «Укрпошта» видала поштову марку з аналогічною назвою [16]. Ці образи набутих артефактів стали частиною матеріальної культури війни й символами спротиву [2, с. 107].

В українському мистецтві та публічному дискурсі образ Зміїного посідає місце сакрального простору. Як зазначає М. Рябчук, національна ідентичність конструюється через символи, які здатні акумулювати колективний досвід [17, с. 145]. У цьому сенсі острів виступає маркером «кордону свободи», за який українці готові боротися [18, с. 210].

У системі сучасних маркерів української ідентичності Зміїний поєднує кілька вимірів:

- **територіальний** (символ державного суверенітету й територіальної цілісності);
- **політичний** (символ спротиву російським окупантам);
- культурний (образ, відтворений у мистецтві, медіа, мемах);
- соціально-психологічний (фактор консолідації, що формує відчуття гордості й єдності).

Завдяки цим вимірам Зміїний став невіддільною частиною новітньої національної міфології, яка сприяє посиленню почуття національної гідності та самоідентифікації українців [19, с. 30].

Зазначений комплексний символізм Зміїного наголошує на важливості території як простору не лише географічного, а й культурного, у просторі якого формується й відтворюється національна ідентичність. Саме через конструювання і підтримку цих символічних значень географічні об'єкти стають невіддільними частинами політичного та культурного ландшафту нації, виступаючи інструментами конструкції колективної пам'яті і наративів державності.

Таким чином, інструментарій, націлений на геополітичну орієнтацію населення, повинен, за можливості, стосуватися всіх релевантних аспектів геополітичної дійсності України. Це дасть змогу якнайліпше активізувати пам'ять, а також дасть людині достатню кількість когнітивних інструментів для обґрунтованого трактування такої комплексної проблеми.

Література:

1. Zhurzhenko T. Borders and Memory: Ukraine's Symbolic Geographies after 2014. *Europe-Asia Studies*. 2019. Vol. 71, no. 1. P. 104–126.
2. Савченко В. Острів Зміїний як символ спротиву: медійний дискурс 2022 р. *Українознавчий альманах*. 2023. № 31. С. 101–112.
3. Brzezinski Z. Brzezinski Z. Ukraine's Critical Role in the Post-Soviet Space. *Harvard Ukrainian Studies*. 1996. Vol. 20. P. 3–8.
4. Kuzio T. Geopolitical pluralism in the CIS: The emergence of GUUAM. *European Security*. 2000. Vol. 9, no. 2. P. 81–114.
5. Kuzio T. Identity and nation-building in Ukraine: Defining The "Other" Ethnicities. *Nationalities Papers*. 2001. Vol. 1, no. 3. P. 343–365.
6. Kuzio T. National identity and history writing in Ukraine. *Nationalities Papers*. 2006. Vol. 34, no. 4. P. 407–427.
7. Maritime Delimitation in the Black Sea (Romania v. Ukraine). Judgment, I.C.J. Reports 2009. URL: <https://www.icj-cij.org> (дата звернення: 15.08.2025).
8. Сминтина В.А. Острів Зміїний. Історія та археологія / ред. О.В. Сминтина. Одеса : Астропринт, 2008. 175 с.
9. Сминтина В.А. Острів Зміїний. Рослинний і тваринний світ / ред. В.О. Іваниця. Одеса : Астропринт, 2008. 178 с.
10. Брайчевський М. Ю. Античні міфи та археологія Північного Причорномор'я. Київ : Наукова думка, 1998. 240 с.
11. Вовканич І.Й. Геополітика Чорноморського регіону: український контекст. Львів : ЛНУ, 2004. 312 с.

12. National identity громадян України: тенденції змін. Київ : Центр Разумкова, 2016. 72 с.
13. Прикордонники зі Зміїного живі, вони у полоні – ВМС. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60546736> (дата звернення: 14.06. 2025).
14. Bilaniuk L. Memes as antibodies. Creativity and resilience in the face of Russia's war. Routledge, 2023. 24 p.
15. Київський міжнародний інститут соціології. Українці у 2022 році: цінності, ідентичність, бачення майбутнього. Київ : КМІС, 2023. 64 с.
16. Укрпошта. Поштова марка «Русский военный корабль, иди...». URL: <https://ukrposhta.ua> (дата звернення: 15.07.2025).
17. Рябчук М. Дилеми української ідентичності. Київ : Критика, 2019. 256 с.
18. Yekelchuk S. War and Memory in Ukraine. Toronto, 2020. 270 p.
19. Wolczuk K. Ukraine's Nation-Building and Identity after Maidan. London: Chatham House, 2017. 38 p.
20. Rating Group. Суспільно-політичні настрої населення України (2023). URL: <https://ratinggroup.ua> (дата звернення: 15.08.2025).
21. Razumkov Centre. Ukraine and the EU: Public Opinion Dynamics (2012–2024). Київ, 2024.
22. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX століття. Київ : Генеза, 2016. 488 с.
23. Ніколаєнко Д.В. Острів Зміїний. Природа і люди : монографія / за заг. наук. ред. В.М. Пашенка. Київ : НДІГК, 2008. 304 с.
24. Результати сьомої хвилі Світового дослідження цінностей в Україні. URL: <https://www.sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=140> (дата звернення: 20.06.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.09.2025

Дата публікації: 28.11.2025